

Фельдман О.Б.
кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософії, Харківський
національний університет ім. Г. С. Сковороди
(Україна, Харків), km_anna@mail.ru

АЛЬТРУЇСТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ У САМООРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Досліджуються альтруїстичні імперативи у самоорганізації національних меншин. Створення надійних умов та гарантій для збереження ідентичності етнічних груп безпосереднім чином пов'язано з альтруїстичними імперативами у процесах їх самоорганізації. Альтруїзм як моральний принцип поведінки, означає здатність етнокультурних груп здійснювати безкорисливі дії в інтересах інших, прагнення до загального блага, єдності та різноманітності в скарбниці культурних цінностей людства. Метою даної статті є аналіз та систематизація альтруїстичних імперативів соціальної рівності та недискримінації національних меншин як культурних та демократичних цінностей. У статті розглядаються ключові альтруїстичні імперативи у самоорганізації національних меншин: політично-правові, соціально-економічні, культурно-освітні. В статті акцентовуються механізми підвищення ефективності державної політики, спрямованої на забезпечення соціальної рівності, поліпшення взаємодії органів влади та організацій національних меншин, захист меншин та їх включення у суспільне життя.

Ключові слова: альтруїстичні імперативи, національна меншина, недискримінація, соціальна рівність, єдність, різноманітність, глобалізація.

Відмітна особливість суспільного розвитку в сучасних умовах глобалізації полягає в тому, що культурне різноманіття світу не зникає, а навпаки, наростають процеси національного та етнокультурного відродження. Створення надійних умов та гарантій для існування суспільства як єдності на засадах етнокультурної різноманітності, збереження етнічних груп, розвитку групової етнокультурної ідентичності самим безпосереднім чином пов'язане з альтруїстичними імперативами у процесах суспільної самоорганізації.

Важливе значення це питання має для України, чие суспільство прагне прискорити демократичні перетворення та досягти громадянського статусу, а держава має забезпечити злагоду, толерантність, мирне, ненасильницьке розв'язання історичних, етнополітичних, релігійних протиріч. Як свідчить досвід розвинутих поліетнічних країн, механізм самоорганізації національних меншин передбачає відповідні правові гарантії й соціальний захист і здійснюється через розробку та реалізацію спеціальних економічних, соціальних та культурних програм. Уявлення про альтруїстичні імперативи у самоорганізації національних меншин відкриває шляхи формування стратегічних програм етнокультурного розвитку на національному, регіональних, галузевих та корпоративних рівнях.

В якості основних теоретичних підходів до аналізу самоорганізації як нового соціального руху та його ролі в інституціоналізації соціального управління використовуються акціонізм(соціологія дії) А. Турена; теорія нових соціальних рухів; теорія соціального управління і неоінституціональні концепції (Р. Коуз, Д. Норт, О. Уільямсон). Теоретико-методологічні та практичні аспекти самоорганізації національних меншин розглядаються в роботах вітчизняних вчених О. Бикова, Є. Головахи, В. Євтуха, А. Шмуратова, О. Картунова, І. Кураса, Г. Кресіної, О. Маруховської, Л. Нагорної, М. Панчука, Г. Перепелиці, Ю. Римаренка, Л. Шкляра та багатьох інших. Незважаючи на значний обсяг напрацювань в даній області, практично немає досліджень, пов'язаних з аналізом і систематизацією

альтруїстичних імперативів у самоорганізації національних меншин.

В умовах етнокультурного різноманіття підвищення ефективності управління й заохочення державної політики, спрямованої на забезпечення соціальної рівності передбачає пошук механізмів захисту меншин та їх включення у суспільне життя. **Метою** даної статті є аналіз та систематизація альтруїстичних імперативів соціальної рівності та недискримінації національних меншин як культурних та демократичних цінностей.

З точки зору теорії систем суспільство має складний ієрархічний характер: різного роду підсистеми в ньому пов'язані супідрядними відносинами. Разом з тим кожна з підсистем має певний ступень автономії і самостійності. Суспільство як соціальна система має всі ознаки самоорганізуючих систем: характеризується відкритістю, певним ступенем узгодженості своїх підсистем і в той же час певною неврівноваженістю, нелінійністю і тому непередбачуваністю, імовірнісним типом розвитку.

В науковій літературі не існує єдиного визначення поняття "національна меншина". Ми послуговуємося поняттям, згідно з яким національна меншина – це "група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням, чи то своєю національністю, чи то своєю мовою, чи то своєю релігією; за своєю кількістю поступається основній групі населення; не займає домінуючої позиції в країні; демонструє бажання зберегти свою самобутність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; не складається з недавніх емігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання (як правило, громадяни цієї країни)" [5, с. 5, 6].

На сьогоднішній день в Україні проживають представники понад 130 етносів, що дозволяє вважати нашу країну поліетнічною. Ця поліетнічність має свої особливості, зокрема: за результатами останнього перепису населення (2001 року) етнічну більшість (близько 78% населення) складав титульний етнос – етнічні українці. Загальна чисельність етнічних меншин складала 10 млн. осіб, або близько 22% населення країни; з них понад 8,3 млн. осіб етнічні росіяни. Ще 8 етнічних громад налічувало понад 100 тис. осіб (білоруси, молдавани, кримські татари, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї) [4, с. 3].

З точки зору теорії систем поняття "імператив" визначається як "вимога, закон, ... безумовний принцип поведінки" [6, с. 100], тобто встановлює форму і принцип, яким потрібно слідувати в управлінні майбутнім станом явища [7, с. 151]. Альтруїзм як моральний принцип в сфері етнокультурних відносин означає здатність здійснювати безкорисливі дії в інтересах інших, прагнення до загального блага, єдності та різноманітності в скарбниці культурних цінностей людства. Ключовими альтруїстичними імперативами у самоорганізації національних меншин є політично-правові, соціально-економічні, культурно-освітні. Також альтруїстичні імперативи в збереженні етнічних цінностей та співтовариства як етнічної групи умовно можна поділити на внутрішні і зовнішні. При цьому, з точки зору теорії систем, внутрішні імперативи визначаються законами функціонування і розвитку національно-етнічної системи, а зовнішні імперативи

відображають вимоги та обмеження з боку “надсистеми” (держави, європейського, міжнародного співтовариства). Внутрішні імперативи у самоорганізації національних меншин є загальносистемними закономірностями, що характеризують особливості їх функціонування та розвитку, що включають закономірності взаємодії частини і цілого, закономірності ієрархічної впорядкованості, закономірності здійснення. Внутрішні та зовнішні імперативи взаємопов’язані. Закономірності взаємодії частини і цілого висловлюють діалектику частини і цілого в системі національної держави і, як наслідок, допомагають формувати більш адекватні моделі прийняття управлінських рішень.

Сучасне міжнародне законодавство захищає права національних меншин з метою збереження культурного розмаїття та уникнення конфліктних ситуацій на етнічному ґрунті. Відомий європейський досвід чіткого встановлення умов та механізмів процесу ухвалення рішень стосовно національних меншин у рамках Ради Європи. Особливість цього підходу в тому, що проблеми захисту національних меншин не розглядаються окремо, незалежно, а лише в контексті загального співробітництва між державами у рамках уже встановленого дієвого механізму захисту прав людини в Європі [8, с.3]. У рамках міжнародних європейських організацій та на рівні кожної окремої держави європейського регіону прийнято низку документів, що гарантують захист прав меншин. Однак реальна ситуація свідчить про існування багатьох суперечливих моментів та певне небажання держав реально вирішувати проблеми, що стосуються існування на їх теренах національних меншин.

Правовий статус національних меншин в Україні регулюється на основі міжнародних документів (документи Європейського Союзу, Ради Європи), що містять індивідуальні й колективні права в національно-культурній сфері, як-от: Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Рамкова конвенція про захист національних меншин. Українське законодавство (Конституція України, Закон України “Про національні меншини в Україні”) визнає права національних меншин у сфері освіти, культури, релігії, судочинства тощо.

Одним з найважливіших документів щодо захисту меншин, який створила Рада Європи, є Рамкова конвенція. Цей документ під назвою *Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Рамкова конвенція про захист національних меншин) був розроблений Комітетом міністрів 10 листопада 1994 р. Уповноважений орган *Advisary Committee* перевіряє виконання Конвенції та контролює звіти лише країн-членів. Це одна з конвенцій, яку Україна ратифікувала досить швидко, підписала 1 лютого 1995 р. у Страсбурзі. Верховна Рада ратифікувала Рамкову конвенцію з питань захисту національних меншин 9 грудня 1997 р., а 1 травня 1998 р. конвенція набула чинності.

Найважливіші альтруїстичні імперативи, що містить Рамкова конвенція про захист національних меншин такі: 1) імперативи взаєморозуміння, терпимості, добросусідства, дружніх відносин, співробітництва між державами; 2) імператив поваги до етнічної, культурної,

мовної та релігійної самобутності кожної особи, яка належить до національної меншини; 3) імператив створення клімату терпимості та діалогу, щоб культурне розмаїття стало джерелом та чинником не розколу, а збагачення кожного суспільства; 4) імператив співпраці між державами, транскордонного співробітництва між місцевими та регіональними властями, яке не зашкоджує устрою та територіальній цілісності кожної держави; 5) імператив визнання за кожною особою, яка належить до національної меншини, право на вільне і безперешкодне використання мови своєї меншини; 6) імператив утримання від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин; 7) імператив застосування належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об’єктами погроз або актів дискримінації; 8) імператив поваги права кожної особи на свободу мирних зборів, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії; 9) імператив поваги до національного законодавства та права корінного населення країни, у якій проживають національні меншини та інші. Отже, основоположні імперативи, що містить Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин: повага до людської гідності, рівність прав і свобод, толерантність, недискримінація за національною ознакою. Проте, як бачимо, альтруїстичні імперативи конвенції спрямовані не на колективні права національних меншин, а на права окремих осіб, які належать до цієї меншини. Захистити усю національну меншину можна, захистивши права окремих осіб [8, с.4]. Перелічені альтруїстичні імперативи захисту національних меншин як частини міжнародного захисту прав людини мають найважливіше значення для забезпечення гідного життя для членів груп меншин. Дійсно, в сучасних соціокультурних умовах переважна частина процесів і явищ пов’язана зі свідомою діяльністю людей, їх волею, інтересами і мотивами поведінки. Проте, на думку експертів, проблему прав національних меншин не можна обмежувати лише правами окремих осіб, її потрібно аналізувати на особистісному та структурному рівнях, зокрема, виходячи з таких перспектив: 1) як права індивідів, тобто права осіб, що належать до національних, етнічних, релігійних чи мовних меншин; 2) як права, що належать індивідам разом з іншими членами спільноти; 3) як права меншин, тобто групі права [9, с. 24].

Забезпечення прав національних меншин державами свідчить про дотримання демократичного принципу самоорганізації та виконання ними міжнародних зобов’язань. Актуальним питанням є представництво національних меншин у виборних органах влади (Верховній Раді України, місцевих органах влади в регіонах компактного проживання) та місцевого самоврядування. Діалог, взаємодія, забезпечення співробітництва органів державної влади та місцевого самоврядування з громадськими організаціями національних меншин, діяльність координаційних та консультативно-дорадчих органів з питань меншин мають прискорити прогресивні зміни в політичній культурі правлячої еліти і населення, сприяти підвищенню рівня довіри між державними інститутами і громадянським суспільством.

Згідно з Конституцією, громадяни України, іноземці та особи без громадянства мають однакові соціальні та економічні права. Проте непоодинокі випадки відмови в прийомі на роботу і звільнення з роботи за етнічною ознакою, відмова у приватизації землі, що є порушенням конституційних прав громадян.

Представники багатьох меншин, зокрема євреїв, вірмен, азербайджанців та інших роблять помітний внесок в культурно-економічний розвиток країни та регіонів. Етнічність набуває особливу роль в умовах мережевого суспільства. Формування соціальних мереж неможливо без імперативу взаємної довіри між членами мереж. Мова не йде тільки про безкорисливість всередині мережевої організації. Найголовніше – це спільність культури і взаємна відповідальність. Спільність культури – це консенсус з приводу основних норм і цінностей усередині даної мережі. Підпорядкування цим нормам повинно опиратися не на зовнішній, а на внутрішній соціальний контроль. Іншими словами, людина, що входить в мережу, не може порушити правила мережі не тому, що боїться помсти, а тому, що не може цього зробити з моральних міркувань. Але стійка культура формується тільки в стійких групах. Саме тому етнос, будучи однією з найбільш стійких соціальних спільностей, стає важливим фактором економічної діяльності. Звичайно, це відноситься до представників далеко не кожного етносу, а лише тих, які успішно адаптуються в сучасному світі.

В ідеї ведення бізнесу на основі взаємного дотримання моральних норм немає нічого нового. Нагадаємо, що саме так було організовано бізнес європейських протестантів. На думку ряду дослідників, формування іудаїзму в античності і середні століття певною мірою було викликано саме необхідністю взаємної довіри при здійсненні фінансових операцій в заморській торгівлі, пов'язаних з великими ризиками (Середземне море ще за 1000 років до нашої ери кишіло піратами): везти гроші було небезпечно, легше їх було отримати на місці у довіреної особи, щоб потім повернути, реалізувавши товар на місці. Китайське суспільство вже протягом багатьох століть організовано саме по мережевому принципу. Формальне законодавство в цьому суспільстві було розвинене досить слабо, ієрархічні державні структури були нечисленні, тому весь бізнес ґрунтувався на взаємній довірі усередині клану (цзу) і земляцтва.

У соціальній сфері національні меншини підтримують власні дитячі дошкільні і шкільні установи, бібліотеки, займаються релігійною і соціальною роботою, видають свою пресу і пропонують безліч об'єднань з культурною та спортивною спрямованістю. Таким чином, саме функція етносу як фільтра соціально значущої інформації, що базується на обмеженості особистісних інформаційних можливостей, робить етнос найважливішим елементом соціальної структури сучасного суспільства.

Становлення альтруїстичного імперативу екологізму пов'язане з формуванням екологічної стурбованості суспільства, екологічної свідомості, екологічних рухів. Адже, як доводить досвід, не тільки екологічна ситуація керує суспільними діями та свідомістю, а вона сама є результатом людських інновацій. Суспільна практика

стимулює переосмислення значення екологічної свідомості як фактора самоорганізації національних меншин. Коли йдеться про людину як біосоціокультурну цілісність, то для забезпечення безпечного, сталого розвитку необхідні розробка багатозначних соціалотехнологічних, гносеологічних, духовних засад екологічного імперативу, визначення того, що людині потрібно знати для формування власних цінностей, світогляду, для неруйнівної діяльності в усіх сферах життя.

Усвідомлення важливості розвитку в напрямку більш гуманного і сталого майбутнього, забезпечення такого сталого розвитку, створення умов для оптимальної коеволюції природи і суспільства, що відповідає основам постіндустріального суспільства, має стати основою для взаємодії та діалогу культур і націй. Показово, що ідеал внутрішньої гармонії людини й природи притаманний багатьом культурам. Недарма світоглядні ідеї західної культури другої половини ХХ сторіччя перегукуються зі світоглядними настановами східних культур. Уявлення про світ як єдиний організм, усі частини якого впливають один на одного можна знайти практично у всіх традиційних космологіях світу. Цю єдність, зокрема, виражав принцип даосизму й конфуціанства – “одне у всьому і все в одному”. Світ не сприймався як дуально розділений на природний і людський, а розглядався як цілісний організм, частини якого перебувають у своєрідному резонансному зв'язку між собою. “Усе пронизує єдиний шлях – дао, усе пов'язане між собою. Життя єдине і прагнення кожної її частини мають співпадати з прагненням цілого” [3, с. 26]. Людина у Всесвіті має відчувати світовий ритм, привести свій розум у відповідність із “небесним ритмом”, і тоді вона зможе осягнути природу речей і почути “музику лодства” [2, с. 127]. Згідно сучасних поглядів, в соціальних системах, які історично складно розвиваються, особливу роль починають відігравати несилові взаємодії, засновані на кооперативних ефектах [1, с. 76]. Для демократичних політичних систем, які вважаються відкритими та такими, що самоорганізуються, реалізація екологічного потенціалу національних меншин сприятиме формуванню духовної спорідненості з довіллям.

Величезні альтруїстичні ресурси саморозвитку національних меншин сконцентровані у сферах культури та освіти, з якими пов'язані такі фундаментальні категорії як гідність людини та історична справедливість. Важливо сприяти національно-культурним товариствам у питаннях збереження і розвитку їх національної самобутності та духовних цінностей. Держава має надавати організаційну та фінансову підтримку заходів національних громад, присвячених знаменним подіям з історії національних меншин, національних свят, фестивалів, життя і творчості відомих діячів культури та мистецтв, а також ініціатив національно-культурних товариств національних меншин у проведенні днів культури, культурно-мистецьких та культурологічних акцій, спрямованих на гармонійний розвиток культур національних меншин та української культури.

Одним із основних завдань органів державної влади є задоволення інформаційних потреб національних

меншин. З цією метою держава має надавати організаційну та фінансову допомогу засобом масової інформації, що виходять мовами національних меншин, театрам, центрам та іншим культурно-мистецьким закладам національних меншин. Особливо важливим є забезпечення мовних прав національних меншин, зокрема, задоволення освітніх потреб рідною мовою.

Таким чином, альтруїстичні імперативи (соціальної рівності, недискримінації, збереження ідентичності, розвитку власної мови та інші) мають забезпечити комплексний підхід до захисту прав меншин як частини глобального режиму прав людини, що на соціальному рівні сприятиме рівності та активній участі національних меншин у суспільному житті, на індивідуальному рівні – має забезпечити гідне життя для членів груп меншин. Розвиток контактів і співробітництва громадських організацій національних меншин з органами державної влади та місцевого самоврядування має сприяти посиленню взаємної суспільної довіри, бізнес-активності, науковому, освітньому, культурному обміну та міжлюдським контактам, здійсненню економічних і соціальних проектів, а також інтеграції представників з числа національних меншин в загальноукраїнський суспільний і культурний простір, в українську політичну націю. Дотримання альтруїстичних імперативів сприятиме перспективі створення в Україні громадянського суспільства на засадах мультикультуралізму та демократичних цінностей, в тому числі стосовно задоволення прав національних меншин.

Список використаних джерел

1. Аршинов В. А. Синергетика как феномен постнеклассической науки. – М.: ИФ РАН, 1999. – 203 с.
2. Григорьева Т. П. Японская литература XX века: размышления о традиции и современности / Т. П. Григорьева. – М.: Худ. лит., 1983. – 302 с.
3. Древнекитайская философия. – М.: Мысль, 1972. – Т. I. – 363 с.
4. Етнопатриална політика України: здобутки та перспективи (інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань). – К., 2012. – 9 с.
5. Свтух В. Б., Трошинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етнопатриална структура українського суспільства. Довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с.
6. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; [пред. научн.-ред. совета В. С. Степин]. – 2-е изд. – М.: Мысль, 2010. – 744 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Е. Ф. Губский и др.]. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 569 с.
8. Mitik M. Protection of National Minorities. Far-Reaching Importance of the Framework Convention of the Council of Europe // Review of International Affairs. – 1998. – 31 August.
9. Minorities: The New Europe's Old Issue / Ed. by I. Cuthbertson and J. Leibowitz. – Prague, New York: Institute for EastWest Studies, 1993.

References

1. Arshinov V. A. Sinergetika kak fenomen postneklassicheskoy nauki. – M.: IF RAN, 1999. – 203 s.
2. Grigor'eva T. P. Japonskaja literatura XX veka: razmyshlenija o tradicii i sovremennosti / T. P. Grigor'eva. – M.: Hud. lit., 1983. – 302 s.
3. Drevnekitayskaya filosofiya. – M., 1972. – T. I. – 363 s.
4. Etnonatsionalna politika Ukraini: zdobutki ta perspektivi (Informatsiyno-analichni materialy do parlamentskih sluhan). – K., 2012. – 9 s.
5. Evtuh V. B., Troshinskiy V. P., Galushko K. Yu., Chernova K. O. Etnonatsionalna struktura ukrayinskogo suspilstva. Dovidnik. – K.: Naukova dumka, 2004. – 344 s.

6. Novaya filosofskaya entsiklopediya: v 4 t. / In-t filosofii RAN; Nats. obschestv.-nauch. fond; [pred. nauchn.-red. sojeta V. S. Stepin]. – 2-e izd. – M.: Myisl, 2010. – 744 s.

7. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar / [red.-sost. E. F. Gubskiy i dr.]. – M.: INFRA-M, 2009. – 569 s.

8. Mitik M. Protection of National Minorities. Far-Reaching Importance of the Framework Convention of the Council of Europe // Review of International Affairs. – 1998. – 31 August.

9. Minorities: The New Europe's Old Issue / Ed. by I. Cuthbertson and J. Leibowitz. – Prague, New York: Institute for EastWest Studies, 1993.

Feldman O. B., PhD in Philosophy, Assistant Professor, doctoral student, Philosophy Department, Kharkiv National Pedagogical University G.S.Skovoroda (Ukraine, Kharkiv), km_anna@mail.ru

Altruistic imperatives in self-organization of national minorities

Altruistic imperatives are investigated in self-organization of national minorities. Creation of reliable terms and guarantees for maintenance of identity of ethnic groups, it is related directly to the altruistic imperatives in the processes of their self-organization. Altruism as a moral principle of conduct means the ability of ethnocultural groups to carry out the disinterested actings in the interests of others, aspiration for the common weal, unity and variety in the treasury of cultural values of humanity. The purpose of this article is an analysis and systematization of altruistic imperatives of social equality and nondiscrimination of national minorities as a cultural and democratic value. In the article altruistic imperatives in self-organization of national minorities are examined: 1) politically legal; 2) socio-economic; 3) cultural and educational. In the article it is emphasized the increasing mechanisms of efficiency of public policy aimed at providing social equality, improving co-operation of government body and national minorities, defending minorities and their inclusion in public life.

Keywords: altruistic imperatives, national minority, unity, variety, social equality, globalization, nondiscrimination.

Фельдман А. Б., кандидат философских наук, докторант кафедры философии, Харьковский национальный университет им. Г. С. Сковороды (Украина, Харьков), km_anna@mail.ru

Альтруистические императивы в самоорганизации национальных меньшинств

Исследуются альтруистические императивы в самоорганизации национальных меньшинств. Создание надежных условий и гарантий для сохранения идентичности этнических групп, непосредственным образом связано с альтруистическими императивами в процессах их самоорганизации. Альтруизм как нравственный принцип поведения, означает способность этнокультурных групп осуществлять бескорыстные действия в интересах других, стремлению к общему благу, единству и разнообразию в сокровищнице культурных ценностей человечества. Целью данной статьи является анализ и систематизация альтруистических императивов социального равенства и недискриминации национальных меньшинств как культурных и демократических ценностей. В статье рассматриваются альтруистические императивы в самоорганизации национальных меньшинств: политико-правовые, социально-экономические, культурно-образовательные. В статье акцентируются механизмы повышения эффективности государственной политики, направленной на обеспечение социального равенства, улучшение взаимодействия органов власти и организаций национальных меньшинств, защита меньшинств и их включение в общественную жизнь.

Ключевые слова: альтруистические императивы, национальное меньшинство, недискриминация, единство, разнообразие, социальное равенство, глобализация.

* * *

УДК 141.4:291.1

Хахалін О. О.
магістр богослов'я, асистент
кафедри філософської антропології, Національний
педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), aakhakhalin@mail.ru

СУЧАСНИЙ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРС ПАЛОМНИЦТВА

Надається аналіз соціальних та культурних засад виникнення сучасного дискурсу паломництва. Аналізується генеза та еволюція дискурсу ходін, оповідань паломників, які відвідували Святу Землю. Проводиться демаркація між паломництвом та релігійним туризмом.

Ключові слова: паломництво, туризм, святість, дискурс, церква.

Весь контекст рефлексії щодо паломництва продукує перше питання: коли ж починається і формується сучасний соціокультурний дискурс